

Od Redakcji

Zeszyt „Terminusa”, który czytelnik trzyma w ręce, różni się od poprzednich numerów naszego pisma. Większość tekstów w nim zgromadzonych to edycje, poprzedzone wnikliwymi studiami, jest natomiast tylko jeden „klasyczny” artykuł.

Naszą intencją było stworzenie numeru poświęconego literaturze kobiecej w dawnej Rzeczypospolitej. Oczekiwaliśmy, że spłynie szereg artykułów analitycznych i syntetycznych, które będą omawiały zagadnienie badane od trzech dziesięcioleci. Zamiast oglądu całościowego, trafiliśmy *in medias res*, na „front robót badawczych”, czyli możemy zobaczyć, co się właśnie teraz dzieje w badaniach nad literaturą kobiecą. Pierwsza konstatacja wygląda następująco: dzieje się dużo. Konstatacja druga: jest jeszcze za wcześnie na tworzenie syntez. Konstatacja trzecia: na naszych oczach zmienia się – ewolucyjnie – obraz literatury dawnej w Polsce.

Jest to zmiana ewolucyjna, ponieważ polega przede wszystkim na wydawaniu tekstów, przywracaniu tej części dziedzictwa literackiego Rzeczypospolitej, które było przez dwa stulecia konsekwentnie pomijane przez badaczy (przeważnie mężczyzn). Wydawanie tekstów jest żmudne i długotrwałe, więc nie należy się spodziewać przełomu. Raczej powoli dochodzimy do wniosków, które przedstawiają autorki tekstu wprowadzającego do tego zeszytu, Joanna Partyka i Julia Lewandowska. Kobiety brały o wiele większy udział w życiu literackim dawnej Polski i Litwy niż wydawało się to badaczom jeszcze trzy dekady temu. Według autorek dostrzeżenie tego stało się możliwe dzięki interdyscyplinarnemu analizowaniu dawnych tekstów, przede wszystkim opartemu na łączeniu literaturoznawstwa z kul-

turoznawstwem. Możliwe jest wówczas „odzyskiwanie» pisarek, mecenasek i innych kobiecych postaci, które czynnie uczestniczyły w życiu kulturalnym”. W swoim metodologicznym artykule Joanna Partyka i Julia Lewandowska proponują ujęcie dialogiczne, które „pozwala wyjść poza programowe i metodologiczne ramy badań feministycznych, w których «kobieta» i «mężczyzna» przedstawieni są jako kategorie stałe i domknięte, służące jedynie do opisu różnych ról społecznych, jednak nieprowadzące do ich krytycznego odczytania”.

Zwrot kulturowy umożliwił poszerzenie zakresu pytań dotyczących aktywności literackiej kobiet. Pytamy już nie tylko o dzieło i autora, ale o cały kontekst społeczny, w którym teksty funkcjonowały: co dawni ludzie (również kobiety) czytali? Kto i dlaczego miał dostęp do książek? Jak się odbywała komunikacja literacka? Jaką rolę miał mecenas literacki w dawnych wiekach i jak on wpływał na ostateczny kształt tekstu literackiego? Jaką rolę odgrywała edukacja w produkcji, dystrybucji i dostępności literatury? Jak teksty były uwarunkowane genderowo? To tylko część znacznie bardziej rozległego kwestionariusza badawczego.

Pytania te zmuszają współczesnych badaczy do tego, aby sięgnąć po teksty leżące poza „twardym” kanonem. Są to w zdecydowanej większości rękopisy. Większość uczonych z XIX i XX wieku traktowała je z paternalistycznym lekceważeniem: jaką bowiem mogły mieć wartość kroniki z klasztorów żeńskich w porównaniu z *Pamiętnikami* Jana Chryzostoma Paska lub inne gryzmoły pisane niewprawną kobiecą ręką?

W ostatnich trzech dekadach sytuacja znacząco się zmieniła. W pierwszej kolejności doceniono twórczość zakonnic. Badaczki i badacze zwrócili uwagę nie tylko na twórczość, ale również na wykorzystanie tekstów przez kobiety, zwłaszcza w klasztorach. Przyczyniły się do tego badania nad piśmiennością średniowieczną i wczesnonowożytną. Dziś już wiemy, że pierwszym polskim pisarzem/pisarką była kobieta – córka Mieszka II, Gertruda (II poł. XI wieku); że kobieta – Katarzyna z Sobieskich Radziwiłłowa, była najważniejszym mecenasem literatury emblematycznej w Rzeczy-

pospolitej; że inna Radziwiłłowa – Urszula, była bardzo ważną postacią, jeśli chodzi o rozwój dramatu na przełomie XVII i XVIII wieku; że klasztory kobiece XVII i XVIII wieku stanowiły tętniące życiem ośrodki intelektualne i literackie – całkowicie odmienne od ośrodków, w których działali mężczyźni.

Trzy krytyczne edycje zamieszczone w tym zeszycie „Terminusa” potwierdzają to aktywne uczestnictwo kobiet w kulturze literackiej dawnej Rzeczypospolitej. Pierwsza edycja i artykuł przynoszą fascynujące ustalenia dotyczące recepcji siedemnastowiecznego bestsellera *Pia desideria* Hermana Hugona w środowisku karmelitanek lubelskich. W rękopisie Jagnieszki Konstancji od Pana Jezusa Baranka (1636–1723) zachowała się bowiem adaptacja tego tekstu. Przedstawia go w swoim artykule Anna Nowicka-Struska.

Kolejne edycje odkrywają teksty już osiemnastowieczne, pochodzące z zupełnie innego środowiska: magnaterii, a właściwie tworzącej się arystokracji polsko-litewskiej. Szymon Dąbrowski przygotował edycję wierszy poświęconych Elżbiecie z Branickich Sapieżynie (ok. 1734–1800). Przeciwnieństwem tych okolicznościowych wierszy jest inny tekst pochodzący z połowy XVIII wieku *Modlitwa o zachowanie czystości*, wydana przez Małgorzatę Marcinkowską-Malareę. Jest to niezwykle ciekawy zabytek literacki, którego adresatkami miały być przede wszystkim kobiety. Ten zbiór normatywnych reguł to swoisty relikwiarz porządku patriarchalnego, który w owym okresie zaczął się już poważnie kruszyć, czego dowodem była aktywność polityczna, społeczna i seksualna Elżbiety z Branickich Sapieżyny.

Zeszyt zamyka recenzja pióra Marioli Jarczykowej poświęcona książce Jolanty Gwioździk, *Kultura pisma i książki w żeńskich klasztorach kontemplacyjnych dawnej Rzeczypospolitej*.

Zapraszam do lektury!

Jakub Niedźwiedź

EDITOR'S NOTE

The Terminus issue that you are now holding in your hands is different from previous issues of our journal. The majority of texts published here are editions prefaced with indepth studies, and only one paper is a “classical” study.

We set out to create an issue devoted to women's literature in the early modern Polish-Lithuanian Commonwealth. We expected an influx of analytical and synthetic papers discussing a question that has been studied for three decades. However, instead of getting a general perspective, we found ourselves *in medias res*, on the front line of the research, which means we can observe what is currently happening in studies of women's literature. The first conclusion: there is a lot happening now; the second conclusion: it is too early to make syntheses; the third conclusion: the image of literature in early modern Poland is changing – by evolution – before our eyes.

It is an evolution because it consists chiefly in publishing texts, which is reinstating this part of Polish literary heritage that has been consistently passed by in silence by (predominantly male) researchers. Publishing texts is arduous and takes a lot of time, and so one should not expect a quick breakthrough. It is rather a slow way of reaching the conclusions presented by the authors (Joanna Partyka and Julia Lewandowska) of the introductory paper in this issue.

Women were much more present in the literary life of early modern Poland and Lithuania than scholars three decades ago deemed. According to the authors, it is now possible to show this thanks to interdisciplinary analyses of early modern texts, mainly those bordering between literary and cultural studies. It enables us

to „«reinstate» female authors, patrons and other female characters who actively participated in cultural life”. In their methodological paper Joanna Partyka and Julia Lewandowska propose a dialogical perspective, which „allows going beyond the programmatic and methodological frames of feminist studies, in which a «woman» and a «man» are presented as permanent and closed categories that can only be used to describe various social roles, but do not lead to any critical interpretation of these roles”.

It was the cultural turn that made it possible to extend the scope of questions concerning the literary activity of women. No longer do we ask about the work and the author, but we enquire about the whole social context in which texts functioned: what did people (including women) read in those days? Who had, and why did they have access to books? How did literary communication work? What was the role of literary patronage in a certain epoch, and how did it influence the final shape of a literary work? What was the role of education in the production, distribution and accessibility of literature? What was the gender dependence of texts? And this is only a piece of a much larger research questionnaire.

These questions force today's scholars to reach for texts that lie outside the strict canon. The majority of them are manuscripts. Most scholars of the 19th and 20th centuries treated them with paternalistic disdain: what could possibly be the value of chronicles from nunneries or other gibberish written by an untrained womanly hand, when compared with the *Memoirs* of Jan Chrysostom Pasek?

The situation has significantly changed in the last three decades. First, the literary output of nuns has become appreciated. Both male and female scholars have taken notice not only of the writings of women, but also of the manner they used texts, especially in convents. Studies on medieval and early modern literacy largely contributed to this change. Today, we know that the first Polish writer was a woman: the daughter of Mieszko II, Gertruda (from the second half of the 11th century); it was a woman, Katarzyna z Sobieskich Radziwiłłowa, who was the most important patron of emblematic literature in the Commonwealth; another of the Radziwiłł women

was a very important person when it came to the development of drama at the turn of the 17th and 18th centuries; and 17th and 18th century nunneries were intellectual and literary centers, teeming with life and decidedly different from those run by men.

Three critical editions published in this issue of *Terminus* confirm this active participation of women in the literary culture of the early modern Polish-Lithuanian Commonwealth. The first edition and paper present fascinating findings about the reception of the 17th century bestseller, *Pia desideria*, by Herman Hugo in the circle of the Carmelite Sisters in Lublin. For example, an adaptation of this text was preserved in a manuscript of Jagnieszka Konstancja od Pana Jezusa Baranka (1636–1723). It is presented in this paper by Anna Nowicka-Struska.

The next edition reveals texts from the 18th century that come from a completely different environment: the magnates, or emerging Polish-Lithuanian aristocracy. Szymon Dąbrowski prepared an edition of poems in honor of Elżbieta z Branickich Sapieżyna (ca. 1734–1800). In contrast to these occasional verses is another text from the mid-18th century, *Modlitwa o zachowanie czystości* (A prayer for retaining chastity), edited by Małgorzata Marcinkowska-Malara. It is an extremely interesting literary relic whose main addressees were women. This collection of normative rules is a unique tombstone of the patriarchal order, which at that point was already beginning to crumble, which is evident from the political, social and sexual activity of Elżbieta z Branickich Sapieżyna.

The issue ends with Mariola Jarczykowa's review of a book by Jolanta Gwioździk, *The Culture of Writing and Books in Contemplative Nunneries in the 16th–18th century Polish-Lithuanian Commonwealth*.

Enjoy reading!

Jakub Niedźwiedź